

Михайло АПАЛЬКОВ

ВІЙСЬКОВА ПРИЗОВНА КАМПАНІЯ 1990–1991 РОКІВ НА ЛЬВІВЩИНІ В КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ ПЕРШОГО ДЕМОКРАТИЧНОГО СКЛИКАННЯ

Визначено особливості відбування строкової військової служби рекрутами Львівської обл. на зламі 1980–1990-х років, охарактеризовано законодавство УРСР у військовій сфері. Проаналізовано зміст нормативно-правових актів місцевих органів влади, які визначали склад призовних комісії, регламентували проходження військової служби, санкціонували утворення спеціальних комісій для вивчення випадків самовільного залишення місця служби військовослужбовцями. Наголошено на важливій ролі Львівської обласної ради, яка в несприятливих суспільно-політичних умовах зуміла вирішити численні проблеми військовослужбовців та налагодити громадський контроль за військовою сферою.

Ключові слова: Львівська обласна рада, військо, призовна комісія.

Львівська обласна рада першого демократичного скликання – одна з перших в УРСР на зламі 80–90-х років намагалася вирішити проблему проходження призовниками військової служби суто на території УРСР, оновити склад призовних комісій та запровадити громадський контроль над військовою сферою в області. Ці заходи стали можливими після формування нового складу депутатського корпусу в березні 1990 р.

Військові аспекти діяльності Львівської обласної ради в 1990–1991 рр. на сьогодні ще не стали предметом спеціальних наукових досліджень, що зумовлює актуальність розвідки. Джерельна основа статті – архівні документи, матеріали періодичної преси, тогочасне законодавство. Мета статті – схарактеризувати військові аспекти діяльності Львівської обласної ради першого демократичного скликання в контексті суспільно-політичних процесів.

Весняна виборча кампанія 1990 р. до Верховної ради УРСР та місцевих органів влади пройшла в умовах гострої боротьби національно-демократичних та комуністичних сил. Вибори показали слабкість Компартії у Львівській обл. та засвідчили готовність населення регіону до політичних змін. Значні надії населення покладало і на вирішення проблеми проходження військової служби мешканцями області в межах УРСР.

Уже під час весняного набору призовників 1990 р. ухвалами Львівської обласної ради № 138 “Про черговий призов на дійсну військову службу в ряди Радянської Армії” від 22 травня 1990 р.¹ та № 177 “Про зміну рішення № 7 від 26 березня

¹ Про черговий призов на дійсну військову службу в ряди Радянської Армії: Ухвала Львівської обласної ради першого демократичного скликання [архів автора].

1990 р. «Про черговий набір на дійсну військову службу» від 19 червня 1990 р.² було частково змінено склад обласної комісії з набору призовників із метою покращення якості набору. До комісії увійшли представники нового складу облвиконкому Львівської обласної ради та авторитетних громадських організацій області.

На виконання ухвали президії Львівської обласної ради № 146 «Про відбудову строкової військової служби рекрутами Львівської області» від 10 серпня 1990 р. керівництво Львівської обласної ради, представники громадських організацій та Збройних сил удосконалили процедуру розгляду і вирішення конфліктних ситуацій, які виникали під час служби в армії вихідців із Львівщини. Рада, зокрема, пропонувала військовослужбовців строкової служби, рекрутованих із Львівської обл., які відбували службу поза межами Української РСР і покинули її, не вважати дезертирами, а такими, що залишили службу внаслідок страждань, спричинених позастатутними відносинами, та бажання служити на території суверенної України³.

Так, уже під час весняної призовної кампанії 1990 р. Львівська обласна рада вжила заходів для вдосконалення процедури відбору призовників. Зазначимо, що ухвала президії Львівської обласної ради «Про відбудову строкової військової служби рекрутами львівської області» від 10 серпня 1990 р. була прийнята, зважаючи на численні звернення військовослужбовців строкової служби, рекрутованих із Львівської обл., які, відбуваючи службу поза межами УРСР, зазнали моральних чи фізичних страждань внаслідок жорстоких виявів позастатутних відносин.

У серпні 1990 р. у Львівській обласній раді відбулася зустріч із командуванням Прикарпатського військового округу (ПрикВО), в якій взяли участь В. Чорновіл та його заступники, а також перший заступник командувача військами ПрикВО генерал-майор Ю. Ануфрієв, обласний військовий комісар, генерал-майор І. Алташин, прокурор ПрикВО генерал-майор Ф. Шепетов. Дискусія тривала з приводу проблеми проходження військової служби львів'янами за межами республіки. Представники ПрикВО відзначили, що вони не уповноважені вирішувати подібні питання, бо це в компетенції Міністерства оборони СРСР. Було досягнуто згоди про утворення спеціальної комісії за участю депутатів для вивчення кожного випадку самовільного залишення місця служби військовослужбовцями⁴.

Нововведення відбулися і під час осінньої призовної кампанії 1990 р. Ухвала президії Львівської обласної ради № 181 «Про осінній призов військовозобов'язаних Львівської області для проходження дійсної військової служби» від 7 вересня 1990 р. актуалізувала проблему військової служби призовників. Зважаючи на те, що Міністерство оборони ігнорувало Постанову Верховної Ради УРСР «Про проходження строкової військової служби громадянами Української РСР та використання працівників правоохоронних органів республіки за її межами» від 30 липня 1990 р.⁵, президія Львівської обласної ради 7 вересня 1990 р. постановила:

² Про зміну рішення № 7 від 26 березня 1990 р. «Про черговий набір на дійсну військову службу»: Ухвала Львівської обласної ради першого демократичного скликання [архів автора].

³ Про відбудову строкової військової служби рекрутами Львівської області: Ухвала Президії Львівської обласної Ради першого демократичного скликання // За вільну Україну. – 1990. – 12 серпня.

⁴ Рада і армія шукають порозуміння // Там само. – 15 серпня.

⁵ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 32. – Спр. 2540. – Арк. 135.

“Виконавчим комітетам обласної, районних та міських Рад народних депутатів припинити чинність існуючих призовних комісій, не створювати нових, не розпочинати черговий набір рекрутів до одержання нормативних документів Верховної Ради Української РСР, якими б гарантувалося виконання постанови від 30 липня 1990 року”⁶. Зазначимо, що у вересні 1990 р. налічувалося близько 200 юнаків, які відмовилися служити за межами республіки (39 із них керівництво ПриКВО закріпило за одним із підрозділів на Яворівщині)⁷.

Т. зв. “Студентська революція на граніті” (жовтень 1990 р.) вкотре заторкнула проблему проходження військової служби українськими юнаками в межах УРСР. Підтримку, виступаючи на львівському радіо, висловив заступник голови Львівської обласної ради І. Гель, відзначивши: “Львівська обласна Рада повністю солідарна із студентами, які голодують, підтримує позицію політичних організацій Львівщини, позицію Народної Ради українського парламенту щодо їхніх політичних вимог і не виключає можливості проведення загальноукраїнського страйку, якщо він буде ретельно підготовлений і в ньому виникне крайня необхідність”⁸.

Політичне голодування у Києві закінчилося прийняттям Верховною Радою УРСР постанови, яка задовольнила студентські вимоги. Передбачалося в 1991 р. провести у країні всенародне голосування-референдум із питань довіри Верховній Раді УРСР і на основі його результатів прийняти рішення про проведення дотермінових виборів; забезпечити проходження строкової військової служби громадянами України поза межами республіки тільки за добровільною їх згодою; утворити тимчасову комісію Верховної Ради для розгляду питання щодо націоналізації майна КПРС і ВЛКСМ в УРСР; не укладати нового союзного договору до прийняття нової конституції УРСР, стабілізації політичної ситуації; відповідно до чинного законодавства провести відставку Голови Ради Міністрів УРСР В. Масола⁹.

Тоді ж Верховна Рада УРСР у Постанові від 10 жовтня 1990 р. запропонувала Раді Міністрів УРСР “забезпечити повернення в республіку протягом жовтня–листопада нинішнього року громадян УРСР, які проходять строкову військовою службою за межами Української РСР, в частинах, які використовуються для розв’язання міжнародних та інших конфліктів, чи в військово-будівельних загонах”. Проте вище військове керівництво держави мало інший погляд на цю проблему. Зокрема в листі-роз’ясненні від 7 листопада 1990 р. заступник начальника генштабу Міністерства оборони, генерал-полковник Г. Кривошеєв констатував: “Проходження військової служби всіма юнаками-українцями на території своєї республіки неможливо з причин, про які неодноразово розповідалося в засобах масової інформації... це крок назад, який здатний розрушити боєздатність армії і обороноздатність країни”¹⁰.

12 листопада 1990 р. Рада Міністрів видала розпорядження № 524-р., згідно з яким виконкоми місцевих рад зобов’язувалися “під час осіннього 1990 року

⁶ Про осінній призов військовозобов’язаних у Львівській області для проходження дійсної військової служби: Ухвала Президії Львівської обласної Ради першого демократичного скликання [архів автора].

⁷ Про втікачів з радянської армії // За вільну Україну. – 1990. – 9 вересня.

⁸ Поки не страйкуємо // Там само. – 18 жовтня.

⁹ *Бойко О.* Загострення політичної конфронтації в Україні: атака опозиції та контрнаступ консерваторів (серпень–грудень 1990 р.) / *О. Бойко* // Сучасність. – 2003. – № 2. – С. 67.

¹⁰ *Павлишин М.* Де межа компромісу / *М. Павлишин* // За вільну Україну. – 1990. – 7 грудня.

призову молоді до служби в Збройних Силах СРСР вжити додаткових заходів до активізації роботи призовних комісій, зупинити відправку громадян УРСР за межі республіки для проходження строкової військової служби до прийняття союзними органами рішень, які б створили необхідні умови для виконання вказаної постанови Верховної Ради Української РСР”.

14 листопада 1990 р. комісія з військових питань Львівської обласної ради на засіданні вирішила “вважати недопустимим відновлення чинності призовних комісій і проведення призову до одержання гарантій від міністерства оборони про те, що рекрутовані залишаться служити на території України”. У своїх діях комісія керувалася постановою Верховної Ради УРСР “Про проходження строкової військової служби громадянами Української РСР...” від 30 липня 1990 р., де рекомендувалося “Раді міністрів УРСР вирішити питання про повернення до 1 грудня 1990 року громадян Української РСР, які проходять строкову військову службу, з районів, де відбуваються міжнаціональні конфлікти, на територію України у відповідності з Декларацією про державний суверенітет України”. Також вважалося за необхідне “розробити порядок проходження військової служби громадянами Української РСР і починаючи з осені 1990 року, здійснювати призов на строкову військову службу, як правило, до військових частин, які дислокуються на території України”.

Нововведення Львівської обласної ради були закріплені в ухвалі № 322 “Про формування призовних комісій” від 16 листопада 1990 р., яка повинна була би змусити “військових рахуватися із законами України та ухвалами Львівської обласної ради”¹¹. Проте під тиском керівництва ПрикВО та представників Генштабу 16 листопада 1990 р. ухвала була відмінена, що спричинило невдоволення не тільки представників профільної депутатської комісії, але й громадськості.

Все ж, 16 листопада 1990 р. облвиконком Львівської обласної ради прийняв рішення “Про черговий набір на дійсну військову службу восени 1990 року”¹². Згідно з документом до складу обласної, районних та міських призовних комісій увійшли представники всіх зареєстрованих політичних партій та авторитетних громадських організацій. Головами районних та міських комісій призначено заступників голів або ж керівників справами відповідних виконкомів, суттєво змінено склад медичних комісій. Новобранцям надали можливість вибирати між службою в УРСР та іншими регіонами СРСР. Про свій вибір кожен повідомляв у письмовій формі.

Роз’яснення щодо набору призовників під час осінньої призовної кампанії надала заступник голови облвиконкому Львівської обласної ради В. Ляковська. Високопосадовець відзначила, що згідно з нововведеннями призовні комісії вперше очолили не райвійськкомісари, а заступники голів райвиконкомів. Також згідно з міністерськими гарантіями на Львівську обл. не поширювалася квота відправки новобранців за межі республіки. Діяв також принцип добровільності (близько 40 військовослужбовців виявили бажання служити за межами республіки, а близько 300 новобранців, зважаючи на матеріальні вигоди, вирішили відбувати військовий обов’язок у Німеччині)¹³.

¹¹ Павлишин М. Де межа компромісу / М. Павлишин // За вільну Україну. – 1990. – 7 грудня.

¹² Про черговий набір на дійсну військову службу восени 1990 року: Рішення Облвиконкому Львівської обласної ради першого демократичного скликання [архів автора].

¹³ Тільки на українцях тримається армія // За вільну Україну. – 1990. – 12 грудня.

Ситуація навколо військового призову в радянську армію у Львівській обл. та нововведення Львівської обласної ради спричинили шквал критики в партійній пресі та Львівському обкомі Комуністичної партії України (КПУ). Секретар парт-організації Самбірського полку, перший секретар Самбірського комітету КПУ, депутат Львівської обласної ради майор В. Сокорчук у газеті “Слава родини” писав, що “ситуація в західних областях ПрикВО така, що вимагає негайних рішучих дій. Зволікання смерті подібно”¹⁴. Виступаючи на IV З’їзді народних депутатів СРСР, голова Комітету державної безпеки СРСР В. Крючков повідомив, що у країні є понад 20 націоналістичних політизованих об’єднань, які мають у своєму складі воєнізовані формування або ж “озброєні загони бойовиків”¹⁵.

Проте заяві ЦК КПУ, Львівського обкому Компартії не змінили думки депутатів Львівської обласної ради. Рішенням облвиконкому № 19 “Про створення структур з питань призову на військову службу” від 22 січня 1991 р. у складі облвиконкому Львівської обласної ради створено групу спеціалістів щодо призову громадян на дійсну військову службу¹⁶. На брифінгу, що відбувся на початку січня, В. Чорновіл “закликав юнаків... не ухилятися від осіннього призову, оскільки в основному виконуються гарантії міністерства оборони про проходження служби на території України”¹⁷.

На середину січня 1991 р. на Львівщині в радянську армію призвано 75,6 % рекрутів. До кінця січня кампанія з набору військовослужбовців закінчилася¹⁸. У цей час спостерігалася масова відмова українських юнаків від служби в армії за межами УРСР, що пов’язано із введенням радянських військ до Литви. В. Чорновіл, аналізуючи події у країнах Балтії, заявив, що “Західна Україна була включена в перелік регіонів, куди теж мали ввести десантні війська. Ніби для того, щоб ловити призовників, які ухиляються від служби в армії. Але ж на прикладі Литви ми побачили, як швидко військові забули про це завдання і кинулись на штурм телевізійної вежі”¹⁹.

У квітні 1991 р. Рада Міністрів УРСР прийняла постанову, щодо військового призову, згідно з якою юнаки без особистої згоди не могли бути направлені на службу в армію за межі УРСР²⁰. Надалі проблеми військовослужбовців вирішувала незалежна Українська держава.

Так, упродовж 1990–1991 рр. Львівська обласна рада намагалася вирішити численні проблеми українських військовослужбовців, що виникли внаслідок загострення суспільно-політичної ситуації в УРСР наприкінці 1980 – на початку 1990-х років. Передусім здійснено спробу переформатувати склад військових призовних комісій, амністувати дезертирів, які самовільно покинули військову службу в “гарячих точках”, і найголовніше – домогтися проходження військової служби громадянами УРСР на території республіки або в інших регіонах лише за добровільною згодою призовників та додаткові матеріальні винагороди.

¹⁴ Недільський А. Загроза для майора / А. Недільський // Там само. – 14 грудня.

¹⁵ Хто сіє напруженість // Там само. – 12 січня.

¹⁶ Вовк Б. Перспектива в конструктивізмі / Б. Вовк, А. Недільський, Я. Якимович // Там само. – 1991. – 29 березня.

¹⁷ Козловський Б. Брифінг в Обласній раді / Б. Козловський // Там само. – 1990. – 12 січня.

¹⁸ На брифінгу в обласній раді // Там само. – 1991. – 19 січня.

¹⁹ Романів Є. Час випробувань / Є. Романів // Там само. – 30 січня.

²⁰ Паранчак М. Брифінг в Обласній раді / М. Паранчак // Там само. – 27 квітня.

Михаил Апальков. Военная призывная кампания 1990–1991 годов на Львовщине в контексте деятельности Львовского областного совета первого демократического созыва

Определены особенности отбывания военной службы рекрутами Львовской области на рубеже 1980–1990-х гг., охарактеризовано законодательство УССР в военной сфере, проанализировано содержание нормативно-правовых актов местных органов власти, которые определяли состав призывных комиссий, регламентировали прохождения военной службы, санкционировали создание специальных комиссий для изучения случаев самовольного оставления места службы военнослужащими. Отмечена важная роль Львовского областного совета, который в неблагоприятных общественно-политических условиях сумел решить многочисленные проблемы военнослужащих и наладить общественный контроль за военной сферой.

Ключевые слова: Львовский областной совет, войско, призывная комиссия.

Mykhailo Apalkov. Military conscription campaign of 1990–1991 in L'viv region in the context of the activities of the first democratically elected L'viv Regional Council

The article highlights features of military service in L'viv region at the turn of the 1990s. Using the method of content analysis it characterises the legislation of the USSR in the military sphere, including regulations of local authorities, which determined the composition of the draft offices, regulated military service, sanctioned the formation of special commissions to study the cases of abandonment of a duty or post without permission. The article emphasises the important role of the L'viv Regional Council, which managed to solve many problems of conscripts and establish public control over the military in unfavourable socio-political environment.

Key words: the L'viv Regional Council, the Army, draft offices.